

УДК 347.642/645(430)

Адаховська Надія Сергіївна,

асистент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОПІКА НАД МАЙНОМ НЕПОВНОЛІТНІХ І УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ: ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОГО ВИРІШЕННЯ У НІМЕЧЧИНІ

На етапі розвитку вітчизняного законодавства дуже важливим є звернення до різних правових систем з метою визначення, які правові конструкції можуть бути використані при вдосконаленні правового регулювання опіки над майном. При цьому важливо звертатися і запозичувати ті правові моделі, які досить успішно функціонують у країнах континентальної системи права. Найбільш близьким до вітчизняної правої системи є право Німеччини. Найяскравішим зразком німецького цивільного права є Німецьке Цивільне Укладення, яке існує з 1896 р. В юридичній літературі справедливо відзначається, що «Німецьке Цивільне Укладення (НЦУ) є зразком кодифікації приватного права, загально визнаним в континентальній (європейській) правовій системі в якості одного з еталонів класичного цивільного кодексу» [1]. Тому дуже важливим і актуальним в даний момент є дослідження правових конструкцій, існуючих в німецькому цивільному законодавстві та схожих опікою над майном підопічних.

Особливості опіки над майном були предметом досліджень багатьох німецьких науковців, таких як Л. Еннекцеруса, Т. Кіппа, М. Вольфа, Я. Шаппа.

Метою цієї статті є аналіз історичного розвитку законодавчого регулювання опіки над майном, і, з урахуванням зарубіжного досвіду, оцінка сучасного стану державного регулювання відносин у сфері опіки над майном і формулювання пропозиції щодо його вдосконалення.

Німецьке Цивільне Укладення визначає, що опікун має право і обов'язок піклуватися про особистість і майно дитини (§ 1793 НЦУ). Разом з тим § 1797 передбачає, що опікунів може бути кілька. В даному випадку рішення про вчинення дій щодо майна приймає опікунський суд.

У Німеччині опікунів призначають опікунські суди, які консультують опікунів і сприяють їх введенню у курс обов'язків. В Україні функції з пошуку кандидатури опікуна над майном підопічного

покладені не на судову владу, а на органи місцевого самоврядування. Згідно § 1785 НЦУ кожен німець зобов'язаний прийняти на себе опіку, для здійснення якої він обраний опікунським судом. Таким чином, інститут опікунства у Німеччині являє собою суспільний обов'язок. Особа, яка необгрунтовано відмовилася від прийняття на себе обов'язків опікуна, якщо вона дійсно винна, несе відповідальність за шкоду, заподіяну підопічному у результаті зволікання з призначенням опікуна. У випадках, якщо опікун не призначений або не в змозі виконувати свої обов'язки, то опікунський суд зобов'язаний вжити необхідних заходів в інтересах підопічного (§ 1846 НЦУ).

Як і у вітчизняному дореволюційному законодавстві, опікун при призначенні складає опис майна, прийнятого в управління, і представляє його опікунському суду.

Згідно з ч. 1 ст. 68 ЦК України опікун не може здійснювати правочини з цим майном стосовно себе і свого чоловіка (дружини), а також стосовно своїх близьких родичів, аналогічне правило міститься і в § 1805 НЦУ: опікун не має права використовувати майно підопічного ні в свою користь, ні на користь співопікуна. Зазначені норми покликані захищати підопічних від недобросовісних дій опікунів чи довірчих керуючих.

Особливу увагу приділяє НЦУ управлінню таким видам речей як грошові кошти. Опікун зобов'язаний вкласти гроші пов'язані з майном підопічного, під відсотки, якщо вони не є необхідними для покриття поточних витрат.

Німецьке цивільне укладення в § 1807 НЦУ чітко встановлює, яким чином повинні бути вкладені гроші підопічного, а саме:

– у вимоги, забезпечені надійною іпотекою на земельну ділянку, розташовану в межах країни, або в надійні поземельні борги;

– в гарантовані боргові зобов'язання Федерації або федеральної землі, а також боргові

зобов'язання, забезпечені іпотекою, внесеної в поземельну книгу Федерації або федеральної землі;

- в боргові зобов'язання, нарахування відсотків за якими гарантовано Федерацією або федеральною землею;

- в цінні папери, зокрема заставні, а також вимоги будь-якого виду відносно комунальних органів, що знаходяться в межах країни, або кредитних інститутів даних органів, якщо зазначені цінні папери або позови були визнані федеральним урядом зі схвалення Бундесрату придатними для вкладення грошей підопічного;

- в державну ощадну касу, що знаходиться в межах країни, якщо вона була визнана відповідним державним органом федеральної землі, в якій вона має своє місцезнаходження, яке придатне для вкладення грошей підопічного, або в інший кредитний інститут, який є досить надійним для вкладення грошей підопічного.

З метою захисту від неправомірного використання грошей опікуном § 1809 і § 1810 НЦУ встановлюють такі правила: вкладення грошей може здійснюватися після отримання дозволу опікунського суду; опікун при вкладенні грошей підопічного в кредитну організацію або державну ощадну касу повинен вказувати, що вони можуть бути зняті тільки зі згоди опікунського суду або співопікуна. Опікунський суд може дозволити вкладати опікуну гроші й іншими способами, за винятком тих випадків, коли передбачуваний спосіб вкладення грошей відповідно до обставин справи суперечив би принципам належного управління майном.

Зазначені положення НЦУ обумовлені високим рівнем добробуту громадян Німеччини, гарантією держави повернення вкладених грошей, достатньою стабільністю і надійністю банківської системи. У майбутньому вважаємо за доцільне аналогічні норми ввести в вітчизняне цивільне законодавство.

Німецьке цивільне укладення встановлює коло угод, для вчинення яких піклувальник зобов'язаний отримати дозвіл. До таких операцій, зокрема, відносяться угоди щодо розпорядження земельною ділянкою або правом на земельну ділянку, договори, спрямовані на оплатне придбання або відчуження підприємства, договори оренди підприємства або маєтки, договір учнівства на термін понад один рік і інші види договорів. За свої дії опікуни несли солідарну відповідальність перед підопічним за збитки.

Відповідно до § 1836 НЦУ опіка, за загальним правилом, здійснюється безоплатно. Однак опікунський суд може надати опікуну винагороду в тому випадку, якщо це виправдовується розмірами майна підопічного, а також обсягом і значенням справ, що відносяться до опіки. Якщо з метою здійснення

опіки, опікун здійснював витрати, то він міг вимагати виплати авансу або відшкодування витрат (§ 1835 НЦУ). Якщо у підопічного були відсутні грошові кошти, то витрати відшкодовувалися за рахунок державної скарбниці. На відміну від німецького законодавства, витрати опікуна майна за Цивільним кодексом України не можуть відшкодовуватися за рахунок казни, вони відшкодовуються лише за рахунок доходів від використання майна.

Для захисту та збереження майна законодавство Німеччини надало опікунському суду наглядову функцію за діяльністю опікунів і співопікунів, дозволяючи судам втручатися в їх діяльність у випадках порушення опікунами своїх обов'язків. Опікунські суди можуть давати рекомендації, встановлювати заборони, а також можуть застосовувати адміністративні санкції у вигляді накладення штрафів.

Як і діяльність опікуна майна, діяльність опікуна в частині управління майном підопічного є звітною (п. 4.11 Правил опіки і піклування і § 1840 НЦУ) [2]. Німецький цивільний кодекс на відміну від Цивільного кодексу України чітко встановлює, які відомості повинен містити звіт. У ньому має бути описано зіставлення доходів і витрат, відомості про зменшення і збільшення майна, а, якщо повинні бути представлені підтверджуючі документи, то звіт повинен бути забезпечений такими документами. З метою захисту майнових інтересів підопічних, опікунський суд перевіряє звіт з точки зору правильності розрахунків та фактичної правильності, може виправляти та доповнювати звіт. При цьому, закон передбачає, що вимоги, які є спірними у відносинах між опікуном і підопічним, можуть бути пред'явлені до розгляду в судовому порядку ще до закінчення відносин з опіки.

З викладеного вище, можна стверджувати, що законодавство про опіку в Німеччині, будується на таких принципах: а) вище керівництво опіки належить суду; б) опікун самостійний у своїй діяльності; в) опікун підлягає затвердженню і нагляду опікунського суду; г) інститут опікунів-спостерігачів зберігається для тих випадків, коли справа йде про управління майном, або коли це визнає за потрібне опікунський суд; д) правомочності опікуна в розпорядженні майном і опікою над особистістю опікуваного піддаються обмеженням.

Опікун має право і обов'язок піклуватися про особу та майно неповнолітнього, особливо ж бути його представником. За прийняття опіки опікун представляє опікунському суду детальний інвентар, що надійшов до його майна. Приналежні до майна гроші, оскільки вони не потрібні для покриття витрат опіки, повинні бути поміщені, за згодою опікуна-спостерігача, під відсотки в зазна-

чені законом кредитні папери, під заставу або в урядові ощадні каси; не вкладенні гроші повинні зберігатися в урядових банках. Інші способи інвестиції можуть бути допущені лише з дозволу опікунського суду.

Розпорядження нерухомості або прав на них, а також зобов'язаннями, пов'язаними з нерухомістю, прийняття обов'язків та укладання договорів про безкоштовне придбання земельних ділянок підлягають вирішенню опікунського суду, як і цілий ряд інших угод, що перераховуються законом. Не схвалені опікунським судом угоди недійсні. Не втручаючись безпосередньо в розпорядження і діяльність опікуна, опікунський суд постійно за ним спостерігає і має право штрафувати опікуна. На вимогу опікунського суду опікун і опікун-спостерігач зобов'язуються дати відомості про опіку. За кожний рік або у великі строки, визначені судом, опікун, у всякому разі, зобов'язаний подавати звіти про опіку. Суд має право в будь-який час зажадати від опікуна забезпечення в правильному управлінні довіреним йому майном, або відсторонити його, якщо подальше ведення ним опіки представляється небезпечним для інтересів опікуваного. При усуненні опікуна або звільненні його з посади за його проханням, внаслідок поважних причин, він здає справи опікуну-спостерігачеві або опікунській установі [3].

Після припинення виконання опікуном своїх обов'язків опікун зобов'язаний видати підопічному майно, яким він керував, і представити до опікунського суду звіт про управління.

З метою збереження та примноження майнової маси, що належить підопічному, захисту його прав і майнових інтересів німецьке цивільне законодавство використовує інститут кураторства. Відповідно до § 1911 НЦУ відсутній повнолітній особі, місце перебування якої невідоме, для ведення майнових справ призначається куратор. У Німеччині особа, котра зникла безвісти, могла бути оголошена судом померлою, якщо не було відомостей про місце її перебування протягом десяти років і, щоб минув календарний рік в якому їй виповнилося б тридцять один рік. Коротші строки встановлювались при зникненні на війні або під час морської подорожі чи взагалі під час події, яка загрожувала життю. Оголошення померлим створює презумпцію, що зникла особа померла у той час, який встановлений у судовому рішенні. Цей момент стає вирішальним для спадкування після неї, для визначення законності народження дитини, яка з'явилася на світ після зникнення останньої, і для всіх правовідносин, що пов'язані зі смертю (страхування життя) та припиняються (володіння й користування) [4].

Схожі норми про опіку над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме містяться і в ст. 44 ЦК України [5]. При цьому в НЦУ міститься також правило про те, що куратор може бути призначений для управління майном відсутньої особи, місце перебування якої відоме, але яка не в змозі повернутися і вести свої майнові справи. Дані норми спрямовані на збереження та примноження майна осіб, що не можуть утримувати своє майно. До правовідносин кураторства застосовуються норми, що діють стосовно опіки над майном підопічних.

Підводячи підсумок розгляду інституту опіки над майном підопічних по німецькому цивільному законодавству, автор приходить до висновку, що призначення опікуна над майном неповнолітнього здійснюється в Німеччині судовою владою – опікунським судом, є цивільним обов'язком, в разі ухилення від його виконання особа, яка бажає без поважних причин бути опікуном, може бути піддана штрафу.

Таким чином, як і в українському законодавстві, законодавство Німеччини дотримується позиції, що керуючий майном підбирається і призначається державою, вказане призначення здійснюється на підставі адміністративних, а не на договірних засадах. Тому коло прав і обов'язків опікуна при управлінні майном підопічних досить детально регламентований в Німецькому цивільному кодексі. У цьому, на думку автора, полягає одна з основних відмінностей німецького цивільного законодавства від сучасного українського законодавства. Основною метою призначення опікуна для управління над майном неповнолітнього є збереження та примноження його майна, тому опікунів над майном може бути декілька.

Перейдемо до розгляду правовідносин по управлінню спадковим майном по німецькому законодавству. На відміну від українського законодавства у Німеччині управління спадщиною встановлюється судом по спадкових справах за спільним клопотанням всіх спадкоємців (§ 2062 НЦУ), а також кредитора спадкодавця, якщо є підстави вважати, що внаслідок можливих дій спадкоємця або його майнового положення вимоги кредиторів спадкодавця не зможуть бути задоволені за рахунок спадщини (§ 1981 НЦУ).

У Німеччині заходи по охороні спадщини приймає суд по спадкових справах, призначаючи своїм актом керуючого або піклувальника спадщини.

Німецьке законодавство виходить з основної мети встановлення управління майном – збереження спадщини. Про це, зокрема, йдеться в нормах § 1982 і § 1988 НЦУ. Якщо судові витрати пе-

ревищують розміри спадкової маси, то суд може не засновувати управління майном. Управління спадщиною може бути скасовано, якщо витрати на нього перевищують розмір спадщини.

Виходячи з основної мети збереження та примноження спадщини, німецьке цивільне законодавство встановлює, що витрати, пов'язані з управлінням спадковим майном, покриваються за рахунок цього майна. На відміну від НЦУ Цивільний кодекс України дозволяє відшкодовувати опіку майна витрати тільки за рахунок доходів, отриманих від використання майна, переданого в опіку.

НЦУ розрізняє кілька фігур, які можуть здійснювати управління спадщиною – це безпосередньо сам керуючий, виконавець заповіту, а також піклувальник спадщини. Останній діє в інтересах особи, яка буде спадкоємцем. Управитель діє виключно в інтересах збереження спадкової маси.

З моменту видання розпорядження про встановлення управління спадщиною спадкоємець втрачає право управляти та розпоряджатися спадком. Виходячи з того, що керуючий представляє інтереси спадкової маси, то вимога до спадщини може бути пред'явлена лише до керуючого спадщиною.

Основним обов'язком керуючого є очищення спадщини від боргів. Тільки після цього спадок може бути переданий спадкоємцям. Як і в українському законодавстві управляючий спадщиною згідно § 1987 НЦУ має право вимагати пропорційну винагороду за виконання своїх обов'язків.

Для призначення виконавця заповіту у Німеччині потрібна наявність складного юридичного складу – заповіти і призначення судом по спадкових справах особи в якості виконавця заповіту (§ 2200 НЦУ). Призначення виконавця заповіту проводиться шляхом подачі до суду зазначеною особою заяви.

Виконавець заповіту зобов'язаний дотримуватися вказівки спадкодавця щодо порядку управління, зроблені ним у заповіті. Суд по спадкових справах може скасувати ці вказівки, якщо їх дотримання пов'язане зі значною небезпекою для спадщини (§ 2216 НЦУ). Це положення ще раз доводить те, що основною метою управління спадковим майном є його збереження.

НЦК виходить з єдності і неподільності комплексу спадкового майна і вказує, що спадкоємець не може розпоряджатися предметом зі складу спад-

щини, предметом управління виконавцем заповіту. Кредитори спадкоємця, що не входять у число кредиторів спадкодавця, не можуть вимагати задоволення за рахунок предметів спадщини, що знаходяться в управлінні виконавця заповіту (§ 2214 НЦУ).

Виконавець заповіту має право розпоряджатися окремими предметами зі складу спадщини, здійснювати безоплатні надання заради виконання морального обов'язку і правил пристойності (§ 2205 НЦУ). При цьому спадкоємець повинен дати свою згоду на встановлення повноважень для виконавця заповіту.

Згідно § 2209 НЦУ спадкодавець може доручити виконавцю заповіту управління спадковою масою, не покладаючи на нього інших завдань, окрім управління; він може також розпорядитися, щоб виконавець заповіту продовжував керувати спадковою масою після виконання решти покладених на нього завдань. Зазначене розпорядження спадкодавця стає недійсним після закінчення 30 років з моменту відкриття спадщини. Таким чином, виконавець заповіту здійснює свої правомочності з управління спадковою масою і після того, як спадкоємці вступають у права. З метою збереження майнової маси спадкодавець може розпорядитися, щоб управління тривало до смерті спадкоємця або виконавця заповіту або настання якої-небудь іншої події.

В результаті проведеного аналізу норм НЦУ автор приходять до наступних висновків:

- підставою призначення керуючого спадковим майном, піклувальника спадщиною, виконавця заповіту є те, що вступив у законну силу судовий акт суду по спадковим справам;
- основною метою управління спадковим майном є звільнення від боргів і збереження майна;
- для досягнення зазначеної мети закон визначає, що керуючий по розпорядженню спадкодавця, зробленому в заповіті, може управляти майном до смерті спадкоємця. На відміну від вітчизняного законодавства НЦУ не пов'язує припинення управління з моментом прийняття спадкоємцями спадщини;
- керуючий спадщиною діє в інтересах спадкової маси і є відповідачем у суді за позовами до спадщини;
- витрати, пов'язані з управлінням спадковим майном, покриваються за рахунок цього майна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Германское право. Часть I. Гражданское уложение : пер. с нем. / Серия: Современное зарубежное и международное частное право. — М. : Международный центр финансово-экономического развития, 1996. — 552 с.
2. Правила опіки та піклування : Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерством освіти України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством праці та соціальної політики України від 26.05.99 р. № 34/166/131/88 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 26. — С. 115.
3. Шапп Я. Основы гражданского права Германии : учебник / пер. и предисл. К. Арсланова. — М. : БЕК, 1996. — 304 с.
4. Брун М. И. О безвестном отсутствии в международном частном праве / М. И. Брун. — М., 1914. — 48 с.
5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — Т. 1. — 890 с.

АНОТАЦІЯ

Адаховська Н.С. Опіка над майном неповнолітніх і управління спадщиною: досвід законодавчого вирішення у Німеччині. – Стаття.

В даній статті розглядаються питання пов'язані з поняттям та загальною характеристикою правового інституту опіки над майном у Німеччині. Автор аналізує у своєму дослідженні опіку над майном неповнолітніх і управління спадщиною, а також вивчає зміст нормативно-правових актів, що забезпечують дотримання процедури встановлення опіки над майном.

Ключові слова: опіка над майном, опікун, майно, куратор, опікунський суд.

АННОТАЦИЯ

Адаховская Н.С. Опекa над имуществом несовершеннолетних и управление наследством: опыт законодательного решения в Германии. – Статья.

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с понятием и общей характеристикой правового института опеки над имуществом в Германии. Автор анализирует в своем исследовании опеки над имуществом несовершеннолетних и управление наследством, а также изучает содержание нормативно-правовых актов, обеспечивающих соблюдение процедуры установления опеки над имуществом.

Ключевые слова: опека над имуществом, опекун, имущество, куратор, опекунский суд.

SUMMARY

Adahovskaya N.S. Guardianship above property of minor and management an inheritance is on the legislation of Germany. – Article.

In this article are examined the questions, which are related to the concept and general characteristic of law instruction of guardianship over the property in Germany. An author analyses the views of lawyers through the investigation of the place and importance of guardianship of the property of minors and heritage management, and also examines the content of regulations to ensure compliance with procedures related to custody of the property.

Keywords: custody of property, guardian, property, curator, court of protection.